

DİJİTAL DİPLOMASİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN YUMUŞAK GÜÇ ETKİSİ

Soft Power Impact Of The Turkish Grand National Assembly In The Context Of Digital Diplomacy

Dr. Öğr. Üyesi Altun ALTUN¹

Reference: Altun, A. (2020). "Dijital Diplomasi Bağlamında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yumuşak Güç Etkisi", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, Vol:6, Issue:24; pp:1042-1053.

ÖZET

Bu çalışmada dijital diplomasi kavramı, dijital medyanın diplomasi alanında kullanımına ve TBMM'nin bu araçları dış politika hedefleri doğrultusunda nasıl kullandığına odaklanarak incelemektedir. Bu amaçla, konuyla ilgili literatür taramasıyla birlikte yapılan paylaşımlar ve etkileşimler incelenmiştir. Ayrıca temel istatistiksel bilgilere ve diğer ülke parlamentolarının bilgilerine yer verilmiştir. TBMM'nin dijital medyada kullanıcılarla etkileşimini artırarak kitlelere yönelik politikalarında daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağladığı görülmüştür. Çalışma ile TBMM'nin aktif dijital medya kullanımının ve paylaşımlarının Türkiye'nin dış politika hedefleriyle uyumlu olduğuna ve dış politika pozisyonlarının yansıtılmasına yardımcı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Diplomasi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Dış Politika, Yumuşak Güç.

ABSTRACT

This study analyzes the concept of digital diplomacy by focusing on the use of digital media in the area of diplomacy and how the Turkish parliament employs these instruments in conjunction with foreign policy goals of Turkey. To this end, as well as the review of literature relevant to the topic, posts and interactions of Turkish parliament were examined. Besides, basic statistical data and information on parliaments of other countries were presented in the study. It was discerned that the Turkish parliament achieved in reaching a larger mass of people via its policies toward masses by enhancing its interaction with digital media users. Alongside the study, it was inferred that the usage of digital media and posts by the Turkish parliament were compatible with foreign policy goals of Turkey and helpful for putting forward the foreign policy positions of Turkey.

Key Words: Digital Diplomacy, Turkish Grand National Assembly, Foreign Policy, Soft Power.

1. GİRİŞ

Yeterli, doğru ve zamanında bilgi, herhangi bir toplumun gelişiminin merkezinde yer almaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri (BİT), bilginin aktarılmasını her zamankinden daha hızlı, daha kolay, daha ucuz ve daha küresel hale getirerek sürdürülebilir ekonomik, sosyal ve teknik gelişme ve küresel entegrasyon ortamını dönüştürdü. Ulusal düzeyde BİT kullanımı genel nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamını aşmaktadır. Gelişmiş demokrasiler veya yüksek kalitede demokrasiler günümüzde "bilgi demokrasileri" olarak da bilinir. BİT aracılığıyla adil bir bilgi toplumuna ve bilgi ekonomisine ulaşmak mümkündür. Günümüzün modern dünyasında, bilişim teknolojileri ülkelerin kalkınma beklentilerini geliştirmek için önemli bir itici güç olarak görülmektedir. Küresel sorunlara yerel çözümler bulmada, diplomaside, dış politikada, eğitimin iyileştirilmesinde, iklim değişikliğine karşı mücadelede ve pek çok ilerlemede, doğru bir şekilde konuşlandırılmış ve mevcut teknolojilerde giderek daha önemli bir rol oynayarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için kritik önem taşıyacaktır. Diplomasi, uluslararası ilişkilerin barışçı yol ve araçlarla yürütülmesi sanatıdır. İletişim ve teknolojideki ilerlemeler arttığı oranda, diplomasi de devletlerarası ilişkileri düzenlemedeki payı artmaktadır.

Günümüzde dijitalleşen diplomasiyle birlikte uygulanan diplomasi türü büyük ölçüde diplomasi uygulayan kurumların uluslararası gerçeğe ve yeterli bir iletişim sağlayıp sağlayamamasına bağlıdır. Artık devletlerin uluslararası ilişkileri yalnızca siyasal, askeri ve ekonomik meselelerden ibaret değildir. Sert güç unsurlarına karşın yumuşak güç unsurları, kurumlar, değerler, kültür, politikalar yoluyla gündem yaratma ve cazibe oluşturma etkisiyle uluslararası politikada kullanım imkanı genişlemektedir. İnternet ve sosyal medyanın ulusal ve uluslararası kamuoylarını hızlı

¹ Hakkari Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Hakkari/Türkiye

mobile etmesi dolayısıyla devletler artık politikalarını buna göre oluşturmak zorundadır. Bu bağlamda günümüz uluslararası ilişkilerinde dijital diplomasi önemini giderek arttırmaktadır. Çalışma dijital diplomasi ve yumuşak güç arasındaki ilişki ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) dijital diplomasiyi uygulamadaki durumunu incelemeyi hedeflemiştir. İncelemede izlenen yöntem şu olmuştur. Konuya teorik bakış açısıyla yaklaşılmış, dijital diplomasi ve yumuşak güç arasındaki bağ sorgulanmıştır. Çalışma başlıca üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde diplomasi'nin tanımı, önemi ve geçirdiği evreler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde kuramsal yaklaşımların güce bakışı, bilgi ve iletişimde yaşanan dijitalleşmenin yumuşak güçte uygulanış biçimi incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise TBMM'nin dijital diplomasi'deki durumu anlatılmaya çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: DİJİTAL DİPLOMASİ

Bir devletin dış politika alanında aldığı kararları uygulamak için kullandığı araçların en çok bilineni diplomasi'dir. Diplomasi, uluslararası hukuk açısından "bir devletin veya uluslararası hukuk kişinin dış politikasına ilişkin spesifik eylemler ve yöntemler bütünü" olarak tanımlanabilir. Diplomasi kelimesi, Yunanca katlamak anlamına gelen diploun fiilinden türemiştir. Diploma ilerleyen yıllarda "el yazısıyla yazılmış ve ikiye katlanmış kağıt, belge" anlamında kullanılmıştır. Tarihsel süreç içerisinde insanların savaşmak yerine iletişimi ve diğer toplulukları mesajlarını dinlemeyi tercih etmeleri ile diplomasi gelişmiştir. 2.Dünya Savaşı sırasında taraflar arasında bir yandan çatışmalar sürerken diğer yandan diplomatik görüşmelere devam edildiği için bu olgu değişmiştir.(Özdal ve Karaca, 2017:31-41)

Batı'da diplomasi'nin bugünkü anlamda ilk örnekleri vasallar, monarklar yada hükümdarların arasındaki ilişkilerde görmektediriz. Fakat günümüzdeki anlamı ile diplomasi ilk kez XVII ve XVIII. Yüzyıllarda İtalya'daki şehir devletleri arasındaki ilişkilerde gelişmiştir. Özellikle Venedik ve Ceneviz'in ticari ilişkileri bu alanda önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Çok taraflı diplomasi'nin özellikle 1648 Westphalia Antlaşması'yla başladığı ve 1815 Viyana Kongresi ile tüm Avrupa çapında yaygınlık kazanmaya başladığı kabul edilmektedir.(Tuncer, 1995:17).

Diplomasiyi devletler arasındaki ilişkilerin yürütülmesi anlamında ilk kez 1796 yılında İngiliz Devlet Adamı Edmund Burke kullanmıştır. İkel dönemlerinde uluslararası sistemde güç sahibi olan birimler arasında haberleşmeyi sağlayan elçilerin çeşitli ayrıcalıkları, teamül anlamında benimsenmiştir. Çünkü bu elçilerin veya habercilerin zarar görmeleri veya öldürülmeleri halinde ilgili birimler arasında haberleşmenin sekteye uğraması veya hiç yapılamaması gibi bir durum söz konusu olmuştur. Bu çerçevede de haberleşmeyi veya istihbaratı sağlamakla görevli olan bu kişilerin korunması amacıyla, diğer kişilere oranla ayrıcalıkların ve bağışıkların tanınması kaçınılmaz olmuştur. (Reçber, 2018:309).

Bull'a göre diplomasi, devlet kurumları arasındaki ilişkilerin uluslararası politikada resmi ajanlar ve barışçıl yöntemlerle sürdürdüğü davranışlardır. Diplomasi Watson'a göre "birbirlerinin bağımsızlığını tanıyan siyasi varlıklar arasındaki müzakere süreci" ni oluşturmaktadır. Fakat bu tanımlamalar, klasik diplomasi anlayışı için geçerli olup, yeni aktörlerin yükselişi ve çok merkezli bir yönetim tarzına doğru aşamalı bir geçişe yön vermektedir. Bu çerçevede, temsil, iletişim, müzakerelerin geleneksel diplomatik fonksiyonları ve diplomatın durumu yeniden şekillenmektedir. (Korhan, 2017:270).

Yumuşak gücün temel vasıtalarından bir tanesi de değişen iletişim teknolojileri ve küreselleşmeyle birlikte doğal olarak ortaya çıkan kamu diplomasisidir. Kamu diplomasisi, Murrow Merkezi'nin yaptığı tanıma göre yabancı hükümetler ve kamuoylarının yanı sıra hükümet dışı aktörler ve sivil toplum kuruluşları ile olan etkileşimdir. Cull ise kamu diplomasisini yumuşak gücün uygulamaya koyulduğu bir mekanizma olarak tanımlamaktadır.(Şahin ve Çevik, 2015:5).

1960'larda başlayan bilgisayar kullanımıyla birlikte dünya, ağların ve bilgisayar belleğinin siber uzayını dolduran sayısal veri bitleri haline gelmiştir. Siber uzay, Marshall McLuhan'ın War and Peace in the Global Village'de yazdığı gibi merkez sinir sistemimizin elektronik uzantısı

olmaktadır. McLuhan'ın öngördüğü telekomünasyon ağları, sonunda uzaklık, dil ve zaman engellerini yıkarak aniden gelişen yepyeni bir global köy oluşturacaktır. Fakat siber uzay McLuhan'ın kullandığının çok ötesinde bir anlamda da global köydür. Timothy Leary'nin ifadesiyle, 21. Yüzyılın sanal gayrimenkülü, sanal kent ve kasabaları barındıran bir "elektronik yeni dünya"dır.(Cotton ve Oliver, 1997).

Tüm bu yeniden şekillenmeler, klasik diplomasi anlayışının değişmesini ve dijital çağa uyum sağlayabilen yepyeni bir diplomasi anlayışının benimsenmesini zorunlu hale getirmiştir. Kamu diplomasisi 11 Eylül terör saldırılarının dünya dengelerini değiştirmesinden doğrudan etkilenmiştir. Klasik diplomasiden yeni kamu diplomasisine giden süreç ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Yeni kamu diplomasisinde "kamu" faktörü ön plana çıkmakta, toplumların birbirleri ile olan temasları esas kabul edilmektedir.(Şahin ve Çevik, 2015:7). Dijital diplomasi ilk defa 2001 yılında tanımlanmış ve temelde iki düşünceye dayanmaktadır. İlki yeni bir yöntem olduğu, ikincisi ise başka topluluklarla aktif bir biçimde etkileşim kurarak monologdan diyaloga geçiş yapabilme fırsatı yarattığı şeklindedir. Bir devletin dış politika hedeflerini gerçekleştirmek ve etkili bir kamu diplomasisi uygulamak için Bilgi ve İletişim Teknolojisi (BİT)'nin ve sosyal medyanın giderek artan bir biçimde kullanılması bu iki düşüncenin ortak paydası olmuştur. (Köse, 2017:2355). Günümüzde, teknoloji kamu diplomasisi uygulamalarının çoğunda aktif ve tamamlayıcı olarak kullanılmaktadır. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak özellikle bilgisayar teknolojilerinde hızlı bir dönüşüm yaşanmaktadır. Hem donanım hem de yazılım alanında kendini gösteren gelişmeler esas olarak bilişim teknolojilerinde kendini göstermektedir. Bu gelişmelere ek olarak akıllı telefonların bilişim teknolojisine entegre edilmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Kamu diplomasisi bir anlamda imaj yenileme, imaj güncelleme faaliyeti olduğu için teknolojik vasıtaların doğrudan kullanımı önem arz taşımaktadır. İnternet dünyasında Youtube, Facebook, Twitter, MSN, Yahoo, Hotmail, Google gibi programlar ilgi odağı durumuna gelmiştir. İnternet ortamındaki adı geçen gelişmeler, öncelikli olarak siyasi partiler tarafından keşfedilmiş ve kendi amaçlarına uygun faaliyetlerde kullanılmaya başlanmıştır. Oluşturulan web sayfalarından yararlanma ile kamuoyunun bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi kolay hale gelmiştir. Bireylerin, organizasyonların, kurum ve kuruluşların kolayca, düşük maliyetle ve daha hızlı bir biçimde web sayfalarında yaptıkları açıklamalar ile kamuoyu şekillendirme yetenekleri artmış olmaktadır. (Karadağ, 2016:104).

Castells, dünyanın bilgi iletişim teknolojileri ekseninde küresel çapta oluşturulan ağ yapılanması ile birbirine bağlandığını, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel olarak varlık gösteren yeni dünyada maliyetlerin düştüğünü ve zaman-mekan kısıtının ortadan kalktığını savunmaktadır. Siyasi katılmayı tek bir bilgisayar tuşuna indirgeyen sosyal medyanın varlığı internet teknolojilerine dayanmaktadır. Bu teknolojinin ilk basamağı olan kaynak içerikli Web 1.0'daki tek boyutlu iletişim yerini kullanıcı içerikli Web 2.0 teknolojisine bırakarak çift yönlü iletişime geçişi sağlamış ve bu yeni teknoloji sosyal medya adını almıştır. (Okmeydan, 2018, 4226). İnternet World Stats sitesinin 31 Aralık 2019 verilerine göre dünyadaki internet kullanıcıları 4.574.150.134 kişiye ulaşmıştır. Başka bir ifadeyle İnternet kullanıcı sayısı, dünya toplam nüfusunun (7.796.615.710) 58.7'sine ulaşmıştır. (<https://www.internetworldstats.com/stats.htm>).Türkiye'de Ocak 2019 itibariyle 69.107.183 internet kullanıcısı vardır. Facebook'a kayıtlı kullanıcı sayısı ise 44 milyondur.(<https://www.internetworldstats.com/europa2.htm#tr>).

Bir diğer sosyal medya sitesi olan Twitter ise 500 milyondan fazla kullanıcıya sahiptir. Twiplomasi terimi, 2011'de Twitter'in devlet başkanları tarafından kullanılması üzerine bir çalışma ile ortaya çıktı. Twitter'in diğer devlet başkanları ve siyasi liderlerle kurulan ilişkilere dayanıyordu. Bununla birlikte Twitter'in bu amaçla kullanımı daha büyük oranlara ulaştı ve dijital diplomasi dediğimiz süreçte çeşitli hükümet organlarına ve kamu kuruluşlarına yayıldı. ABD Dışişleri Bakanlığı tanımına göre, diplomasi düşman ve güç kullanmadan uluslar arasındaki ilişkileri sürdürme ve sorunları çözme sanatıdır. Dijital diplomasi, temelde bu kavramı Twitter'in kendisi gibi dijital araçlarla çevirmektedir. Günümüzde, dünyanın önde gelen siyasi liderlerinin diplomatik amaçlarla kullandıkları ve izleyicileriyle etkileşimde bulunma ve etkilerini genişletme konusunda aktif bir

Twitter hesabı bulunmaktadır. Bununla birlikte, Twitter'ın bu amaçla kullanımı daha büyük oranlara ulaştı ve dijital diplomasi dediğimiz yollardan birini yürüterek çeşitli hükümet organlarına ve kamu kuruluşlarına yayıldı. (Ana Camerano, 2018). Twiplomacy 2018 araştırmasına göre, 193 Birleşmiş Milletler (BM) üyesi devletin yüzde 97'sinin platformda resmi bir var. Çalışmada 187 ülkedeki 951 Twitter hesabının devlet başkanlarına, hükümet liderlerine ve dışişleri Bakanlarına ait olduğu tespit edilmiştir. Bu rakamlar 485 milyondan fazla takipçiyle bir araya gelen tüm BM Devletlerinin yüzde 97'sini temsil etmektedir.(Twiplomacy, 2018).

Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de birçok milletvekili, bakan, sanatçı, haber spikeri, gazeteci köşe yazarı ve hatta Cumhurbaşkanı tarafından kullanılmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde ise Cumhurbaşkanı, Bakanlıklar, meclis, siyasi partilerden belediyelere kadar tüm aktörlerin ve üst düzey bürokratların sosyal medyayı etkin bir biçimde kullandığı görülmektedir.(Köseoğlu ve Al, 2013:115). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi sosyal medya hesabından yapılan paylaşımlar Ekim 2016 itibariyle 160 milyon kez görüntülenirken 2700 bin kullanıcı tarafından beğenilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın tweetlerini 1 milyon kullanıcı kendi hesapları üzerinden paylaşırken 217 bin kullanıcı da tweetlere yorum yapmıştır. Erdoğan'ın 6 milyon 19 bin 774 ile en çok görüntülenen ve etkileşim alan tweeti Yenikapıdaki "Demokrasi ve şehitler mitingine" ilişkin paylaştığı, "Bugün #TekMilletTekYürek diyerek asaletini tüm dünyaya bir kez daha gösteren milletime Şükranlarımı sunuyorum" olmuştur. (<http://www.trthaber.com/haber/gundem/erdoganin-tweetleri-160-milyon-kez-goruntulendi-274076.html>).

Dijital diplomasi ve dijital dönüşüm alanındaki çalışmalarıyla tanınan diplomacy.live grubu Dijital Hükümet 2016 projesiyle Türkiye'deki bakanlıklar ve bakanların 2016 Şubat ayı sonu itibariyle faaliyet gösterdiği 12 platform 49 kullanıcıya ait 242 sosyal ağ hesabında dijital varlıkları derecelendirmiştir. Bu araştırmanın sonucuna göre;

Twitter'ı en iyi kullanan beş bakanlık

- ✓ TC Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
- ✓ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- ✓ TC Avrupa Birliği Bakanlığı
- ✓ TC Dışişleri Bakanlığı
- ✓ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs

Facebook'u en iyi kullanan beş bakanlık

- ✓ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- ✓ Orman ve Su İşleri Bakanlığı
- ✓ TC Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
- ✓ Türkiye Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Bakanlığı
- ✓ Sağlık Bakanlığı (Yücel, 2016:757).

Dünyanın tüm ülkelerini kapsayan diplomasi "Diplomasi Reytingi" araştırmasına göre İngiltere BB++ notu ile dijital diplomasiyi en iyi kullanan Dışişleri Bakanlığı olmuştur. İngiltere'yi ABD ve Fransa'nın takip ettiği değerlendirmede, T.C. Dışişleri Bakanlığı 210 ülke içinde dijital diplomasiyi en etkin kullanan 25. ülkedir. (<https://indigodergisi.com/2016/04/disisleri-bakanligi-dijital-diplomasi>).

3. DIŞ POLİTİKADA YUMUŞAK GÜÇ OLGUSU

Dış politikada güç kavramı, taraflarının eylemlerinin ve yeteneklerinin tanımlanması için ele alınmaktadır. Tam bir tanımlı yapılamayan ve her geçen gün anlamı genişletilen kavram yine de uluslararası ilişkiler yaklaşımlarında güç ve güç ilişkileri bakımından belirleyici bir unsurdur. Güç unsuru yalnızca savaş ve barış için değil ekonomik, siyasi ve kültürel amaçlar için de kullanılan bir olgu olarak gözlemlenmektedir. (Sağlam, 2014:1)

Güç, küresel çatışma ve işbirliği incelemesinde öne çıkan bir diğer kilit kavramdır. Güç, hedeflere ya da amaçlara ulaşma becerisidir. Başkalarını etkileme becerisi ya da gücün bazı kaynakları vardır. Bunlar: nüfus, toprak, doğal kaynaklar, ekonominin büyüklüğü, silahlı kuvvetler ve siyasi istikrar yer alır. Yumuşak güçse başkalarını sizin istediğiniz noktaya çekme becerisidir.(Nye ve Welch, 2013).

Yumuşak güç, aktörlerin uluslararası politikada istediği hedeflere sert güç kullanarak ulaşmak yerine diğer aktörleri ikna yöntemiyle ulaşma anlayışı uygulamasıdır. Kavram ilk defa Joseph Nye tarafından "Bound to Lead" isimli eseriyle gündeme gelmiştir.(Sağlam, 2014:5). Uluslararası ilişkilerde hemen hemen tüm kuramsal yaklaşımlar için gücün önemi önde gelmektedir. Realistlere göre insan, doğuştan kötü ve hırslıdır, bu bakımdan bireylerin ilişkilerinde gücü ön plana alması gibi devletler de dış politikada güç ve çıkar peşindedirler. Bundan dolayı böyle bir yapıda savaş kaçınılmaz hale gelmektedir. Realistler, potansiyel düşman olarak gördükleri bir devletin güçlenmesine seyirci kalmaktansa, onu önlemek için savaşa başvurmayı meşru saymaktadırlar. Machiavelli de, "eğer ki savaş, ulusal çıkarın korunması için gerekliyse yapılmalıdır." der. Morgenthau'ya göre devletlerarası sistem, devletlerin ulusal çıkarları gereğince güç elde etme mücadelesi verdikleri siyasal bir arenadır. Bu açıdan devletlerin davranışlarının nihai amacı ne olursa olsun temel hedef güç ve iktidar elde etmeye yöneliktir.(Arıboğan, 1997, 32). İnsan doğasına dayanan klasik Realizme göre devletlerin dış politikalarını belirleyen ana unsur, diğerlerine egemen olma arzusudur. Sonuçta her iki düşüncede de güç mücadelesi ve savaşın önemi ağır basmaktadır.(Arı, 2002:173).

Jeopolitik teorilere göre de uluslararası ilişkiler bir mücadele sürecidir. Jeopolitik teoride de Realizmde olduğu gibi devlet ve güç unsuru uluslararası ilişkilerin temelini oluşturur. Frankel, Mackinder gibi jeopolitik teorisyenlere göre, ulusal güç unsurlarının başında askeri güç gelmekle beraber, siyasal altyapı, ekonomik durum, coğrafi konum, nüfus, teknolojik düzey gelmektedir. Frankel, dış politikanın belirlenmesinde önemli olmakla birlikte, ülkenin geniş bir coğrafyaya sahip olmasının yeterli ekonomik güce ve teknolojik gelişmeye sahip olmadığı takdirde sorun haline gelebileceği gerçeğine işaret etmektedir. (Arı, 2002:174).

Pluralistlere göre, Uluslararası örgütlenmeler ve karşılıklı iletişim dünya düzeni için gereklidir, çünkü ana unsur güç olmaktan çıkmış haberleşme ve iletişim olmuştur. Burton'a göre, haberleşme ve iletişimi kontrol eden, diğer devletleri etkileyebilme olanağına daha fazla sahiptir. Uluslararası işbirliğinin gelişmesinde uluslararası örgütlerin rolü üzerinde duran Ernst Haas da gücün kaynağının bilgi olduğuna dikkat çekmektedir. Uluslararası ilişkilerde barışçıl dönüşümün gerçekleşmesinde örgütlerin rolüne değinen Haas, bunların da bilgiyi denetleyen ve bilgi teknolojisini elinde bulunduranların kontrolünde olacağını vurgulamaktadır. (Arı, 2002:298-299). Bağımlılık teorisyenlerine göre askeri güvenlik, toprak mücadelesi veya ideolojik konular önemini kaybetti. Askeri gücün rolünün ihmal edilebilir hale gelmesi Keohane ve Nye'a göre, devletlerin güç ve çıkar elde etmek için başka araçları devreye sokmalarını gerekli kılmaktadır. (Arı, 2002:386).

Konstrüktivizme göre bir toplum, üyelerinin birbirlerine ve toplumun bütününe, uluslararası hukuk ve diplomasinin geleneksel uygulamalarında belirlenen bazı sorumlulukları olduğunu kabul ettiği normlar tarafından yönetilen bir ilişki oluşturur. Teoriye göre demokratik ülkeler arasında karşılıklı güç anlaşmazlıklarının şiddet ve zorlama ile değil, barışçıl yollarla çözülmesi sonucunu getirecektir. (Arı, 2002:430).

Uluslararası ilişkiler literatüründe üzerinde uzlaşıya varılmış bir güç tanımı bulunmamaktadır. Ölçülebilir olup olmama tartışmasının dışında gücün belirli unsurları olduğu ve gücün bunların toplamı olduğuna dair genel bir yargıya ulaşabiliriz. Yumuşak gücü oluşturan unsurları kültür, siyasi değerler ve dış politika olarak belirleyen Nye'dan hareketle Türkiye'nin yumuşak gücünü de bu başlıklarda değerlendirebiliriz. Türkiye'nin kültür değişkenini yüzlerce yıldır Anadolu'da farklı etnik ve dini gruplarla demokratik bir atmosferde yaşamasını, tarihi kişilikleri ve değerlerini,

edebiyat, müzik, sinema ve dizilerini, değişik ülkelerden gelen üniversitelilerden meydana geldiğini söyleyebiliriz. Siyasi değişken açısından baktığımızda çok kültürlü bir siyasi ve politik yelpazenin bulunması sayılabilir. Nye'nin söz ettiği üçüncü değişken dış politikadır. Türkiye'nin yumuşak gücünü sadece eylemleri değil üyesi bulunduğu örgütlerde belirlemektedir. 1952'den itibaren NATO üyesi olan Türkiye'nin 2002 yılından itibaren proaktif bir dış politika izlemesi, insani yardımlardaki cömertliği, üyesi bulunduğu örgütlerdeki etkinliği gibi hususlar bu değişkenin göstergeleridir. (Asker ve Akay, 2018:123).

Portland Communications ve USC Center on Public Diplomacy isimli kuruluşun birlikte hazırladığı "The Soft Power 30" adlı rapora göre Türkiye 2017 yılında 30. sırada yer almıştır. İndeks sıralamasında yer alan devletler için fırsatlar belirtilmektedir. Türkiye için sayıları dört milyonu geçen mülteciye ev sahipliği yapması, uluslararası teşkilatlardaki kalıcı misyonları ve Avrupa-Asya arasındaki köprü durumunu iyi kullanması artı puan olarak kaydedilmiştir. Uluslararası politikada oluşan konjonktür, Ortadoğu ülkelerinde süregelen iç karışıklıklar, ABD'nin ilgi odağını Ortadoğu'dan ziyade Pasifik merkezli politikalara yöneltmesi, Rusya'nın yükselen gücü gibi unsurlar sebebiyle Türk dış politikasında kamu diplomasisi çalışmaları sürdürülmüş ve Türkiye, askeri-ekonomik gücüyle birlikte yumuşak gücünü de arttırmaya büyük önem vermiştir. (Asker ve Akay, 2018:124).

Joseph S. Nye, bilgi ve iletişim çağında yumuşak güç sahibi olması ve uygulaması muhtemel olan ülkeleri çok sayıda iletişim kanalına en çok erişimi olan ve böylece sorunların nasıl biçimlendirileceğine daha fazla etkide bulunanlar olduğunu söylemektedir. (Nye, 2005,53). Buradan hareketle dijital diplomasiyi de yumuşak güç araçları içine dahil etmek mümkündür. Düşük bir maliyet oranları ile internet ağlarına sahip insanlara ulaşmak bilgi iletişim teknolojileri sayesinde gerçekleşmiştir. Bu ise devletlerin yumuşak güç uygulamaları çerçevesinde büyük kolaylık sağlamaktadır. Çevrimiçi web siteleri ve değişik uygulamalar yoluyla hedef kamuoyu ve halka mesaj iletebilmektedir. Bir devlet, dijital sosyal medya araçlarının kullanımı ile kendi kültür unsurlarını, geleneksel mutfağını, ülke tanıtımını ve uluslararası ilişkilerindeki tezlerini savunması mümkün hale gelmiştir. Bu bağlamda dijital diplomasi yumuşak gücün elde edilme araçlarından birisi olmaktadır. Devletlerin karar alıcıları ve kurumları bu sanal alanı ciddiye almakta ve çevrimiçi siteler ve sosyal ağlar üzerinden hedef kitlelerine ulaşmaya gayret etmektedirler. Bu gayretler ne kadar yoğun ve çok yönlü ise o devletin prestiji de o kadar yüksek olacaktır. Türkiye'nin son dönem içerisinde dış politikada durağan bir politika değil etkin bir politika sergilediği görülmektedir.² Türkiye, "yumuşak güç" sıralamasında 30 ülke içinde 28.sırada bulunmaktadır. (Yücel, 2016,759). Siyasal boyutta ne kadar etkin politika sergilenirse sergilenir, bu politikalar uluslararası alanda anlatılmadıkça yani sosyal medya araçları aracılığıyla insanlara aktarılmadıkça ülkenin tanıtımına yeterli katkıyı sunamayacaktır. Bundan dolayı ülkenin tanıtımına katkı sağlayacak her türlü etkinliğin tüm aktörler tarafından ulusal ve uluslararası alanda insanlara aktarılması gerekmektedir. (Özdemir ve Özdemir, 2016:43).

4. DİJİTAL ÇAĞIN YUMUŞAK GÜÇ UNSURU OLARAK TBMM

İster demokratik olsun ister otoriter olsun hemen her ülkede yasama organı olarak bir parlamento ya da meclis bulunmaktadır. Meclis tüm ülkeler için geçerli olan yasama, yürütme ve yargı erklerinden biridir. Yasama organının dış politikaya ilişkin yetkileri özellikle savunma bütçelerinin hazırlanmasında ve antlaşmaların onaylanmasında kendini göstermektedir. Bunun dışında askeri gücün kullanımı ABD'de olduğu gibi başkanın yetkisinde olabileceği gibi Türkiye'de olduğu gibi yasama organının iznine bağlanmıştır olabilir. Bununla birlikte savaş ilanı yasama organının yetkisine bırakılmıştır.(Ari,2013:51-52).

(https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=92).

² Türkiye, küresel siyasette dalgalanmaların ve belirsizliklerin yaşandığı bir dönemde, milletin girişimci ruhunu yansıtan bir dış politika izlemekte, "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesi doğrultusunda, "Girişimci ve İnsani Dış Politika" anlayışını uygulamaktadır. Türk dış politikası birbirini tamamlayan çok sayıda siyasi, ekonomik, kültürel, insani işbirliği araçlarından yararlanmakta, küresel ölçekte düşünülen fakat dünyanın her mecrasında yerel düzeyde etkinlik gösteren bir diplomasi uygulamaktadır. T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası, <http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>, (29.04.2020).

Dünyanın çoğu yerindeki parlamentolar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden, demokratik ve demokratik olmayan ülkelere kadar bilgi iletişim teknolojilerini kullanmaktadır. Uluslararası Parlamentolar Birliği'nin (IPU) 2000 yılındaki verilerine göre ulusal parlamentoların % 57'si bir web sitesi sahibidir. IPU'nun 2006 verilerine göre ise dünya genelinde 188 parlamentodan 171'inin (% 91) web sitesi vardır. (Leston-Bandeira, 2007: 656). Birçok toplumun kültürel ortamında dijital ve sosyal teknolojiler derin değişimleri destekledi. Yeni dijital teknolojiler parlamentoların daha açık, erişilebilir ve ilgi çekici hale gelmeleri için önemli fırsatlar yarattı. Dünya e-parlamento Konferansı raporu³ 2016'ya göre açık verilerin parlamentolar için önemi artıyor ve gittikçe artmaya devam edecektir. Parlamento ve üyelerinin vatandaşların katılımı konusunda daha yenilikçi hale gelmek için yalnızca bilgi paylaşmaktan uzaklaşarak doğrudan etkileşim için vatandaşlar politikaya dahil edilmelidir. (World e-Parliament Report 2016, s.77, <http://archive.ipu.org/pdf/publications/eparl16-en.pdf>)

Konferans, BİT'in **parlamentoları daha şeffaf ve erişilebilir hale getirmedeki dönüştürücü etkisini gösterirken , ortaya çıkan bir dizi eğilime, fırsata ve zorluğa** işaret etti. Her şeyden önce, BİT'in potansiyelini, meclislerin açıklığını arttırmak ve çeşitli kanallar aracılığıyla daha doğrudan bir iletişim yoluyla vatandaşlarla etkileşim kurmak için bir araç koleksiyonu olarak kabul etti. Açık veri ve sanal işbirliği araçlarından yararlanmak vatandaşlara parlamentoları açar ve fikir ve öneri alışverişinde bulunmak için iki yönlü bir kanal oluşturur. İyi tasarlanmış katılım süreçleri, parlamentoların en çok hangi verilerin aranacağını belirlemelerine yardımcı olabilir.(Agora, 2016).

BİT'in geliştirilmesi Parlatmentonun birlikte çalışma biçimlerini dönüştüreacaktır. Parlatmentoyu "e-Parlatmento" ya dönüştürme potansiyeli üç ana alanda konumlanır:

- ✓ Artan idari verimlilik ve etkinlik
- ✓ Geliştirilmiş bilgi erişimi ve dağıtımı
- ✓ Vatandaşlarla gelişmiş etkileşim

Aynı zamanda teknoloji yaratıcı bir şekilde kullanılmalıdır. Bu bağlamda, BİT'in parlamentoları daha verimli hale getirmek için kullanılabileceği kesinlikle doğrudur. (World e-Parliament Report, 2008).

Kanada Parlatmentosu, parlatmenterlere "intrapal" isimli intranet ağı ile çok sayıda bağlantı ve veritabanına ulaşım imkanı sağlamaktadır. Peru Parlatmentosunun sahip olunan web sayfası haricinde iki elektronik gazetesi vardır. İnsanlar, Web üzerinden online tartışma forumları aracılığıyla online olarak düşünce, öneri, istek ve beklentilerini komitelere sunmaktadır. "Parlatmento elektronik oylama sistemi" ile de parlatmenterlerin performansı değerlendirilebilmektedir. Danimarka parlatmentosunda vatandaşlar parlatmento kütüphanesine yasanın oluşum sürecindeki bütün adımlara, parlatmenterlerin gündemlerine online olarak ulaşabilmektedir. Yeni teknolojilerin parlatmentolar için sunduğu faydalar verilen örneklerde görüldüğü gibi etkileşimi hızlandırmış, maliyetleri düşürmüş ve politikaların yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır.(Sadioğlu, 2008:345-346).

TBMM, Meclis Başkanı, ihtisas komisyonları, dostluk grupları ve üyesi olduğu uluslararası teşkilatlar ile çok yoğun bir diplomasi trafiği yürütmektedir. TBMM'de her çalışma döneminde bizzat milletvekillerinden oluşan onlarca dostluk grubu kurulmaktadır. Dostluk gruplarının amacı parlatmentolar üzerinden karşılıklı sorunların çözümüne ve halklar arası ilişkilere katkı sağlamaktır. (TBMM, 2013).

TBMM, dijital iletişimi halkla ilişkiler faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmüştür. 2012 yılında başlattığı "e-parlatmento" projesi kamu faaliyetlerini daha da geliştirmek için dijital iletişimden faydalanmaya yardımcı olmuştur. Yasama ve inceleme faaliyetleri hakkında idari

³ Dünya e-Parlatmento Konferansı, parlatmenter topluluğun bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kullanımı hakkındaki forumdur. Politika ve teknik perspektiflerden hareketle BİT'in temsil, yasa yapma ve denetimin iyileştirilmesine nasıl yardımcı olabileceğini ve parlatmentonun açıklığını, erişilebilirliğini, hesap verebilirliğini ve etkinliğini nasıl artırabileceğini ele almaktadır. (World e-Parliament Conference 2016, <http://archive.ipu.org/dem-e/wepr2016.htm>).

faaliyetler kadar zamanında ve doğru bilgi sağlamak için bir mobil uygulama geliştirilmiştir. Bu uygulama akıllı telefonlar ve tabletler tarafından indirilebilir özeldir. Yasama ve inceleme faaliyetleri, Meclis gündemi, basın ve medya, Meclis kütüphanesi ve diğer yararlı bilgilere erişim sağlamaktadır. Milletvekilleri ve vatandaşlar için iki farklı versiyona sahip uygulama hemen hemen tüm milletvekilleri tarafından kullanılmaktadır. Bu uygulama App Store'da, androidler için Google Play Store'da ve Windows 8.1 ve Windows Phone için Windows Store'da mevcuttur. (Neziroğlu, 2015).

TBMM'nin web sayfasında Genel Kurul Gündemi, TBMM Başkanlığı'na gelen belgeler, Genel Kurul tutanakları, T.C. Anayasaları, TBMM İçtüzüğü, TBMM Başkanlığı'na verilen kanun tasarı ve teklifleri, komisyonların hazırladığı raporlar, kanunlar, kararlar, kanun hükmünde kararname, ihtisas ve denetim komisyonları, uluslararası komisyonlar, dostluk grupları, denetimle ilgili faaliyetler, Milletvekili listesi, form ve e-posta adresleri, TBMM Kütüphanesi kataloğ taraması, TBMM tarihçesi başlıkları ile ilgili arama yapılmakta ve bilgi edinilebilmektedir. TBMM ile güncel bilgilere Nisan 2004'ten itibaren bilgi yayma amacıyla hizmet veren www.meclishaber.gov.tr , sitesinden erişilebilmektedir. Ayrıca TBMM Genel Kurul görüşmeleri TRT 3 yayını web sayfasından sunulmaktadır. (Sadioğlu, 2008:352-353). TBMM internet sitesinde yer alan "bir önerim var" başlığı altında TBMM proje ve faaliyetleri alanında görüş ve öneriler toplanmaktadır. (<https://www.dijitalakademi.gov.tr/karar-mekanizmalari>).

TBMM, Twitter'da doğrulanmış @TBMMresmi ve @TBMMGenelKurulu olmak üzere iki hesaba sahiptir. Bu iki hesabı sırasıyla 845755 ve 630593 kişi takip etmektedir. Bu rakamlar Türk parlamentosunu dünya parlamentoları arasında Twitterda takip edilen üçüncü parlamento olarak görmektedir.

Tablo 1. TBMM'nin Twitter'daki Resmi Hesaplarının Tweet Analizi

	@TBMMresmi	@TBMMGenelKurulu
Takipçilerin sayısı	845,755	630,593
Bir günde atılan ortalama tweet sayısı	1.30	3.79
Belli aralıkta çekilebilen tweet sayısı	3200	3200
Tweetlerin retweet yapılma oranı	%88.4	%99.09
Toplam retweet sayısı	83,162	30,848
Tweetlerin beğenilme oranı	%85.7	%100
Toplam beğeni sayısı	442,132	184,249
Her tweet başına düşen ortalama retweet sayısı	29.40	9.73
Her tweet başına alınan ortalama beğeni sayısı	161.19	57.58
En çok ve en az tweet atılan günler	Salı günü (%20) Cumartesi günü (%8)	Çarşamba günü (%31.8) Pazar günü (%1.3)

Kaynak: <https://www.twitonomy.com/profile.php?sn=TBMMresmi>; <https://www.twitonomy.com/profile.php?sn=@TBMMGenelKurulu>, (10.04.2020, çevrimiçi).

Meclisin işleyişi ve faaliyetleri hakkında bilgi yaymak amacıyla, Meclis web sitesinde değişik dillerde yayınlanabilir hale gelmiştir. 28 Şubat 2020'de "TBMM'de grubu bulunan 4 siyasi parti İdlib'de askerlerimize yönelik yapılan hain saldırıya ilişkin ortak bildiri yayımlandı" tweeti 2,2 bin beğeni alırken, 542 retweet, ve 92 yorum yapılmıştır. (<https://twitter.com/TBMMresmi/status/1233491905633292288?s=20>). Bildiride TBMM'nin kendisine emanet edilen demokrasi sorumluluğunu parti politikalarına ilişkin farklılıklar saklı kalmak kaydıyla yüksek idealler yönündeki ortak bir anlayışla yerine getireceğini aziz milletine ve dünya kamuoyuna bir kez daha bildirmiştir. (NTV, 2020). 29 Ocak 2020'de "TBMM'de grubu bulunan siyasi partiler ortak bildiriyle ABD'nin sözde Orta Doğu barış planını kınadı" Tweetini 1,2 bin kişi beğenmiş ve 477 kez retweet edilmiştir. (<https://twitter.com/TBMMresmi/status/1222532082250985475?s=20>). TBMM, ABD yönetimin yayınladığı sözde barış özünde ise Ortadoğu'da çatışma mahiyetli planını yok saymış ve esfle kınayarak Türkiye'nin insani, girişimci ve tüm dünyada barış isteyen dış politikasını destekler bir tutum izlemiştir. TBMMresmi sayfasının şu Tweeti en çok retweet edilen ve beğenilen paylaşımlarından olmuştur. #KudüsehahipÇık etiketiyle 1393 retweet almış ve 2310 takipçi beğenmiştir. (<https://www.twitonomy.com/profile.php?sn=TBMMresmi>). "TBMM'de Grubu

bulunan Siyasi Partiler, Kudüs'ün Statüsüne ilişkin ortak açıklama yaptı.” Çok beğeni alan dış politika ile ilgili tweetlerden bir diğeri de “TBMM'de grubu bulunan 4 siyasi parti, İdlib'de askerlerimize yönelik yapılan hain saldırıya ilişkin ortak bildiri yayımladı” olmuştur.(<https://www.twitonomy.com/profile.php?sn=TBMMresmi>). Meclisin 100.yılı ile ilgili “100. yaşın kutlu olsun Meclis... Sevgiyle, umutla nice yüzyıllara...” Haluk Levent – Müzisyen” tweeti’de en çok beğenilen ve retweet edilen tweetlerden olmuştur. Yine Meclis’in sosyal medya hesaplarında 100.yılı etkinlikleri kapsamında paylaşılan videolar ve paylaşımlarda 23 Nisan Perşembe günü saat 21’de Türkiye’de ve dünyada kalbi Türkiye için atan herkes TBMM Başkanı Mustafa Şentop tarafından İstiklal Marşımızı okumaya davet edilmiş ve tüm ülke tek yürek olmuştur. Ayrıca TBMM Başkanı Mustafa Şentop’un 447000 takipçisi olan bir Twitter hesabı ve 19907 beğeniye sahip bir facebook hesabı bulunmaktadır. Takipçiler, sosyal medya hesaplarındaki yorum, mesaj, beğeni, retweet gibi özelliklerle iç ve dış politika ile ilgili istek, öneri ve desteklerini hızlı bir biçimde dijital yoldan iletebilmektedir.

Facebook’ta TBMM’nin iki resmi hesabı bulunmaktadır. TBMMresmi (<https://www.facebook.com/TBMM-Genel-Kurulu-147994631981141>) 19.807 beğeniye sahiptir. Instagram’da ise 380,000 takipçi sayısı ve 1.293 gönderi ile “tbmmresmi” (<https://www.instagram.com/tbmmresmi/?hl=tr>) 1313 takipçi sayısı ile “tbmmgenelkurulu” (<https://www.instagram.com/tbmmgenelkurulu/?hl=tr>) resmi Instagram sayfaları mevcuttur. Instagramda TBMM Başkanı’nın “mustafasentop” adlı 46,300 takipçisi bulunan bir instagram hesabı bulunmaktadır.(<https://www.instagram.com/mustafasentop/?hl=tr>) Youtube TBMM resmi sayfası 17 Aralık 2011 tarihinde oluşturulmuş ve 1,93 bin abonesi vardır. TBMM Başkanı Mustafa Şentop, İstanbul’da düzenlenen 3. Parlamento Başkanları Toplantısı’nın açılış konuşmasının yayınlandığı videoda terörle mücadelede uluslararası işbirliğinin önemine dikkat çekmiş ve Türkiye’nin PKK, FETÖ, DAESH gibi terör örgütleriyle mücadelesinin haklı gerekçelerini geniş kitlelere duyurmuştur.

5. SONUÇ

Diplomasi, en eski çağlardan beri devletlerin dış politikalarında barış ve düzeni kurmak ve korumak amacıyla kullana geldikleri başlıca araç olmuştur. Diplomasi zaman içinde uygulandığı dönemin koşullarına koşut olarak bir değişim geçirmiştir. Bugün sosyal medyada devletlerin ve kamu kurumlarının varlığının dijital medya trendleri ile güncel kalmaları ve hizmet ve politikalarını hem ulusal hem uluslararası kamuoylarına yaymaları için gerekli olduğu kanıtlanmıştır. Kurumun amacına bakılmaksızın, Twitter, Facebook, Instagram ve Youtube gibi sosyal medyada bir profile sahip olmak kamu hizmetlerini insanlara yaklaştırmakta, hizmeti daha erişilebilir ve daha insancıl hale getirmektedir. Bugün tüm devletler uluslararası alanda yumuşak güç unsurlarını kullanarak daha iyi bir imaja sahip olmak için rekabet etmekte aynı zamanda politikalarını dijital diplomasi yoluyla açıklamak için yarışmaktadırlar.

Parlamentolar açısından dijital bilgi teknolojileri artık daha açık, erişilebilir, hesap verebilir ve etkili olmak için kullandıkları önemli bir araçtır. Açık kaynak veri veya sosyal medya kullanımı gibi eğilimler, parlamentolar ve halk arasındaki ilişki için bir oyun değiştiricidir. Parlamentolardan ve milletvekillerinden yalnızca yayınlanmış bilgi ve görüşler almak yerine, vatandaşlar şimdi parlamentoların, siyasi partilerin ve üyelerinin çeşitli platform ve teknolojilerdeki varlığı sayesinde temsilcileriyle etkileşimde bulunabilmektedir. Bu arada, politika belgelerine ve verilere doğrudan erişim, kamuoyunu bilgilendirmektedir. Parlamentolar diğer kurumlar gibi kişiler arası iletişimi ve diplomasiyi değiştiren ve yumuşak güce dayalı siyaseti teşvik eden dijital diplomasiden iyi bir şekilde yararlanabilmelidir. Parlamento için BİT daha fazla açıklık, erişilebilirlik ve hesap verilebilirliğin yanı sıra devletlerinin dış politikalarını daha geniş kitlelere anlatabilmek için kilit rolde bir kanal oluşturmaktadır. Bu çerçevede TBMM’nin dijital platformlarda kamu diplomasisi faaliyetlerini arttırmasının dış politika hedeflerine ulaşmada Türkiye’nin yumuşak gücünü pekiştirmesinin hedef kitleye ulaşmak açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Asker, A. ve Akay, Y. M. (2018). Türkiye'nin Avrasya Eksenli Yumuşak Gücü Üzerine Bazı Tespitler. A. N. Yılmaz ve G. Kılıçoğlu (Ed.), Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler Türkiye ve Dünyadan Örnekler içinde (s.113-135). Ankara:Nobel.
- Arı, T.(2002). Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, İstanbul:Alfa.
- Arı, T. (2013). Uluslararası İlişkilere Giriş. Bursa:MKM Yayıncılık.
- Arıboğan, D. Ü. (1997).Globalleşme Senaryosunun Aktörleri: Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi. İstanbul:DER Yayınları.
- Bandeira, L. C. (2007). The Impact of the Internet on Parliaments:a Legislative Studies Framework. Parliamentary Affairs, Vol.60, No.4, s.655-674.
- Camerano, A. (14 December 2018). Governments and Social Media The Twiplomacy, <https://www.govloop.com/community/blog/governments-social-media-twiplomacy/>, (02.04.2020, çevrimiçi).
- Cotton B. ve Oliver R.. (1997). Resimli Terimler Sözlüğü: Multimedyaadan Sanal Gerçekliğe. (Çev.) Ö. Arıkan, ve Ö. Çendeoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dışişleri Bakanlığının Dijital Diplomasi Karnesi, (15 Nisan 2016), <https://indigodergisi.com/2016/04/disisleri-bakanligi-dijital-diplomasi/>, (30.03.2020, çevrimiçi).
- Erdoğan'ın Tweetleri 160 Milyon Kez Görüntülendi. (28 Eylül 2016). <http://www.trthaber.com/haber/gundem/erdoganin-tweetleri-160-milyon-kez-goruntulendi-274076.html>), (26.03.2020, çevrimiçi).
- Karadağ, H. (2016). Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut: Kamu Diplomasisi. Ankara:Nobel.
- Korhan, Sevda. (2018). Dijital Diplomasi Aracılığıyla Tanınma Çabası: Kosova Örneği. Cyber Politik Journal, Volume 3, Number 6, s.268-282.
- Köse, E. (2017). Dijital Diplomasi'nin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Yapıya Etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.C.22, Kayfor 15 Özel Sayısı, s.2347-2370.
- Köseoğlu, H. ve Al, H.(2013). Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya. Akademik İncelemeler Dergisi. Cilt:8, Sayı:3, s. 103-125.
- Meclis Çalışmaları Örneği, <https://www.dijitalakademi.gov.tr/karar-mekanizmalari>, (18.04.2020, çevrimiçi).
- Neziroğlu, İ. (2015).The Turkish Parliament: a Parliament without obstacles. <https://www.asgp.co/node/30981>, (26.04.2020, çevrimiçi).
- Nye, J.S. (2005), Dünya Siyasetinde Başarının Yolu: Yumuşak Güç. (Çev.) R. İ. Aydın. Ankara: Elips.
- Nye, J.S. ve Welch, D.A. (2013). Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak. (Çev.) R. Akman. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Okmeydan, S. B. (2018). Siyasal Halkla İlişkiler ve Siyasi Partilerin Sosyal Medya Kullanımı:24 Haziran 2018 Seçimleri Üzerine Bir Araştırma. Journal of Social and Humanities Sciences Research, Vol.5, Issue. 30, pp.4222-4240.
- Özdal, B. ve Karaca R. K. (2017). Diplomasi Tarihi I, Bursa:Ezgi.
- Özdemir, E. E. ve Özdemir, M. (2016). Türkiye'nin Uluslararası Tanıtımında Kitle İletişim Araçlarının Rolü 'TRT Örneği'. Mehmet Özdemir (Ed.), Uluslararası Tanıtımda Medya ve Türkiye içinde (s.39-61), , Bursa:Dora.

Parliaments and ICT: engaging with information society, (7 August 2016), <https://agora-parl.org/interact/blog/parliaments-and-ict-engaging-information-society> , (21.04.2020, çevrimiçi).

Reçber K. (2018). Uluslararası Hukuk. Bursa:Dora.

Sadioğlu, U. (2008). Mecliste E-Devlet:Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İletişim Teknolojileri Kullanımı. H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt 26, Sayı 2, s.341-362.

Sağlam, Z. (2014). Güç Kavramı ve Ortadoğu'da Değişen Dengeler Üzerinden Güç Okuması, <https://insamer.com/wp-content/uploads/2014/02/G%c3%bc%c3%a7-kavram%c4%b1-ve-Ortado%c4%9fuda-de%c4%9fi%c5%9fen-dengeler-%c3%bczerinden-g%c3%bc%c3%a7-okumas%c4%b1.pdf>, (16.03.2020, çevrimiçi).

Şahin, M. ve Çevik, B. S. (2015). Türkiye'de Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç. (Ed.) M. Şahin ve B.S. Çevik, Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi içinde (s.1-17), Ankara:Nobel.

Tuncer, H. (1995). Eski ve Yeni Diplomasi, Ankara: Ümit Yayıncılık.

Turkey.(2020). <https://www.internetworldstats.com/europa2.htm#tr> , (15.04.2020, çevrimiçi).

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2013). Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 92.Madde, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=92, (03.04.2020, çevrimiçi).

Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası. <http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>, (29.04.2020, çevrimiçi).

TBMM'den İdlib Saldırısına Tepki (4 Partiden Ortak Bildiri). (28 Şubat 2020). https://www.ntv.com.tr/turkiye/tbmm-den-idlib-saldirisina-tepki-4-partiden-ortak-bildiri,wo05_g_8E0qe9uHDltF59Q, (08.04.2020, çevrimiçi).

Twiplomacy Study 2018. (2018). <https://twiplomacy.com/blog/twiplomacy-study-2018/>, (16.03.2020, çevrimiçi).

World e-Parliament Conference. (2016). <http://archive.ipu.org/dem-e/wepr2016.htm>, (12.04.2020, çevrimiçi).

World e-Parliament Report.(2016). <http://archive.ipu.org/pdf/publications/eparl16-en.pdf>, (12.04.2020, çevrimiçi).

World e-Parliament Report. (2008). http://www.parliament.lk/files/secretariat/ism/docs/cost_benefit_analysis.pdf, (12.04.2020, çevrimiçi).

World Internet Usage and Population Statistics 2019 Year End Estimates., <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> , (03.04.2020, çevrimiçi).

Yücel, G. (2016). Dijital Diplomasi . Dijital Medya Sayısı. Cilt 1, Sayı 2, TRT AKADEMİ, s.748-760.

<https://www.instagram.com/mustafasentop/?hl=tr>, (04.05.2020, çevrimiçi).

<https://www.instagram.com/tbmmgenelkurulu/?hl=tr>, 10 Mayıs tarihi itibarıyla bu hesaptan henüz paylaşım yapılmamıştır.(10.05.2020, çevrimiçi).

<https://www.instagram.com/tbmmresmi/?hl=tr>, (10.05.2020, çevrimiçi).

<https://www.facebook.com/TBMM-Genel-Kurulu-147994631981141/>, (05.05.2020, çevrimiçi).

<https://www.facebook.com/TBMMresmi/>, (05.05.2020, çevrimiçi).

www.meclishaber.gov.tr, (05.05.2020, çevrimiçi)

<https://www.twitonomy.com/profile.php?sn=@TBMMGenelKurulu> , (10.05.2020, çevrimiçi).

<https://www.twitonomy.com/profile.php?sn=TBMMresmi>, (10.05.2020, çevrimiçi).

<https://twitter.com/TBMMresmi/status/1222532082250985475?s=20> , (06.05.2020, çevrimiçi).

<https://twitter.com/TBMMresmi/status/1233491905633292288?s=20> , (06.05.2020, çevrimiçi).